

PROCJENA RAZVIJENOSTI RAZUMIJEVANJA GOVORA I JEZIKA DJECE U PRVOM RAZREDU OSNOVNE ŠKOLE

ASSESSING THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S SPEECH AND LANGUAGE COMPREHENSION IN THE FIRST GRADE OF PRIMARY SCHOOL

Elvira Mujkanović¹, Mediha Arnautalić²

¹Sveučilište Hercegovina, Fakultet društvenih znanosti dr. Milenka Brkića

²Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece „Mjedenica

SAŽETAK

Prvi razred predstavlja prekretnicu u životu svakog djeteta. Pred dijete se postavljaju ciljevi i zadaci za čije ostvarenje je neophodan uredan fizički, psihički i socijalni razvoj. Da bi dijete uspješno komuniciralo sa okolinom i vršnjacima i odgovorilo zahtjevima škole i društva osnovni preduslov je razumijevanje i komunikacija. Govor kao osnovno sredstvo komunikacije predstavlja važan segment u budućem životu i radu djeteta. Učenje govora i razumijevanje se u najvećoj mjeri uči slušanjem, imitacijom i međusobnom interakcijom. Ukoliko izostane bilo koja od ovih komponenti, komunikacija sa okolinom neće biti primjerena uzrastu djeteta kao ni potrebama školskog sistema i dijete će zaostajati za vršnjacima. Ne smijemo zaboraviti da je vrijeme u kojem živimo vrijeme digitalizacije i pametnih telefona. Svjedoci smo da djeca do polaska u školu nedovoljno ovladavaju maternjim jezikom i da su sve češće pojave govorno-jezičkih poremećaja, usporenog govorno-jezičkog razvoja ili nerazvijenog govora četvorogodišnjaka i petogodišnjaka. Iz navedenih razloga smo željeli ispitati kakvo je razumijevanje govora i jezika djece u prvom razredu osnovne škole.

Cilj istraživanja je bio da se procijeni razumijevanje govora i jezika djece u prvom razredu osnovne škole kroz ispitivanje konkretnih imenica, glagola u sadašnjem vremenu, opisnih pridjeva, prisvojnih zamjenica, prijedloga, priloga, prošlog vremena (treće lice jednine), buduće vrijeme (prvo lice množine), apstraktne imenice i složene naredbe.

Rezultati istraživanja su pokazali da djeca u prvom razredu imaju nedovoljno razvijeno razumijevanje govora i jezika te da je razvijenost govora i komunikacije djevojčica na višem nivou u odnosu na dječake.

Ključne riječi: *govor, razumijevanje, jezik, prvi razred*

SUMMARY

The first grade represents a turning point in every child's life. The child is set goals and tasks for the achievement of which a proper physical, psychological and social development is needed. For a child to successfully communicate with the environment and peers and respond to the demands of school and society, a basic prerequisite is understanding and communication. Speech as a primary tool of communication is an important segment in the future life and work of the child. Speech learning and comprehension are mostly learned through listening, imitation and interaction. If any of these components are absent, communication with the environment will not be appropriate for the child's age or the needs of the school system, and the child will

lag behind peers. We must not forget the time we live in is the time of digitalization and smartphones. We are aware that children under the age of six have a poorly developed knowledge of their native language and that there are increasing occurrences of speech and language disorders, slow speech and language development, or underdeveloped speech by four-year-olds and five-year-olds. For these reasons, we wanted to examine the understanding of speech and language in groups of children in the first grade of primary school.

The aim of the research was to evaluate the understanding of speech and language of children in the first grade of primary school by examining concrete nouns, verbs in the present tense, descriptive adjectives, possessive pronouns, prepositions, adverbs, past tense (third person singular), future time (first person plural), abstract nouns, and complex commands.

The results of the study showed that children in first grade have a poorly developed understanding of speech and language and that girls' speech and communication development is higher than that of boys.

Keywords: *speech, understanding, language, first grade*

UVOD

Procjena razvoja jezika i govora od izuzetne je važnosti kako u predškolskom tako i u školskom uzrastu djeteta. Procjenom dolazimo do saznanja da li razvoj govora i razumijevanja govora protiče u redu ili postoje neka odstupanja i da li odgovara hronološkom uzrastu djeteta. Da bismo bolje razumjeli zakonitosti razvoja govora i razumijevanja govora potrebno je znati kako se on razvija. Treba imati na umu da je govor samo jedno od sredstava kojim izražavamo jezik (Ljubešić i Capanec, 2012). Jezički razvoj se može podijeliti na dva razdoblja: predjezički i jezički razvoj koji počinje sa proizvodnjom prve riječi.

Osnovna funkcija govora je uspostavljanje komunikacije, ali govor utiče i na saznajni razvoj, otuda teškoće u govoru dovode ne samo do socijalnih, nego i psihofizičkih posljedica po razvoj i funkcionisanje ličnosti (Mujkanović, Mujkanović, 2018:38).

Sa trinaest mjeseci dijete razumije pedesetak riječi, ali ovaj broj riječi može koristiti tek kasnije, s osamnaest mjeseci (Gregl, 2015). Prema Hoff (2008) djeca nauče prepoznati svoje ime do 6. mjeseca života a nekoliko drugih riječi od osmog do desetog mjeseca. Kvaliteta života djeteta zavisit će od sposobnosti komunikacije s okolinom. Jezik prožima sve segmente djetetova života od egzistencije do izražavanja vlastitih

misli, želja i osjećaja u povezivanju s drugim ljudima iz okoline. Jezik se sastoji od pet sistema koji uključuju glasove, značenje, poredak i oblike riječi te društvenu upotrebu jezika (Kenn i Masterson 2004).

U toku prve godine života pojavljuju se prve riječi sa značenjem. Da bismo mogli utvrditi na koji način se razvija govor djeteta koristimo se brojanjem riječi sa značenjem, a kojima dijete raspolaže. Krajem druge godine djeca posjeduju produktivni rječnik od tristo riječi te započinju s kombinovanjem riječi (Fenson i sur., 1994). U toku treće godine djetetov je razvoj najintenzivniji u ovladavanju gramatikom svoga jezika, a u razdoblju od treće do četvrte godine usvojene sposobnosti se dodatno učvršćuju i razvijaju (Hoff, 2008).

Nakon što dijete usvoji prvu riječ, slijedi razdoblje sporog usvajanja novih riječi, do 18. mjeseca kada dolazi do razdoblja koje se zove eksplozija imenovanja. Što se tiče vokabulara, razvojem djeteta on se širi pa tako primjerice sa samo 18 mjeseci obuhvaća 100 riječi. Tada nastupa faza u kojoj dijete počinje koristiti kompleksnije izraze i dolazi do osnovnog shvatanja sintakse, faza telegrafskog govora dok se s tri godine vokabular utrostručio i dostiže do preko 1000 riječi (Sternberg 2005). Također, uz imenice, u djetetovu rječniku prisutni su i glagoli, pokazne zamjenice i opisni pridjevi. U drugoj godini iskaz raste. Tada dijete koristi imenice i glagole, ali bez prijedloga i veznika i nije prisutno slaganje u rodu, broju i padežu. To se naziva telegrafski govor (Starc i sar., 2004).

Kada je u pitanju riječnički fond, svako dijete ima pasivan i aktivan fond riječi. Pasivni fond riječi čine one riječi koje dijete razumije ali ih ne upotrebljava. Aktivni fond riječi su riječi koje dijete razumije i koristi u govoru, i predstavlja polaznu osnovu za procjenu mentalnog razvoja djeteta. Od 5. do 6. godine života, dijete bi trebalo da koristi sve vrste riječi i rečenica, da je govor gramatički tačan, da koriste množinu, padeže, glagolska vremena, prijedloge i dr. U tom je vremenu dijete sposobno razumjeti i reproducirati kompleksnije i neuobičajene rečenične konstrukcije. Nakon osnovnih faza razvoja govor se razvija usavršavanjem sintakse (Sternberg 2005). Istraživanja ranoga usvajanja jezika često ukazuju na razlike u vremenu pojavljivanja i proizvodnje pojedinih kategorija riječi unutar istoga jezika, te u različitim jezicima. Razlozi takvih nalaza mogu biti i u individualnim razlikama ispitanika i u problemima funkcionalnog odnosno formalnoga određivanja kategorija (Blaži i sar., 2001).

Na ovaj način se razvija govor i razumijevanje u djece urednog psihofizičkog razvoja. Međutim, svjedoci smo pretjeranog korištenja tehničkih pomagala (tableta i pametnih telefona), gdje se često dešava da mala djeca razviju ovisnost o upotrebi istih. Postavlja se pitanje kako to utiče na razvoj govora? Istraživanje koje je provelo Pediatric Academic Societies 2017. godine, iznosi da djeca koja počnu koristiti ova tehnička

pomagala prije nego progovore, razvijaju rizik da će kasnije početi govoriti. Dobili su podatke od roditelja da do 18. mjeseca života 20% djece koristi mobitele ili tablete svaki dan u prosjeku od 28 minuta. Rezultati istraživanja su pokazali da se za svakih 30 minuta provedenih na spomenutim uređajima povećava rizik za kašnjenje u razvoju govora od 49% i najvidljiviji je kod ekspresivnog govora, ali da ne ostavlja posljedice na područjima društvene interakcije, govoru tijela i gestikulaciji (www.roda.hr).

Evidentno je da su najčešće problemi razumijevanja govora kod djece s usporenim govorno – jezičkim razvojem. U posljednjih desetak godina, opisuju se u literaturi i nazivaju se djeca s posebnim jezičkim teškoćama (PJT). Djeca s PJT govore u kratkim rečenicama, pojednostavljenim, gramatički netačnim (Leonard, 1998). Verbalna produkcija djece s posebnim jezičkim teškoćama je pojednostavljena tako npr. kod djece prvog razreda često nedostaju konsonanti. Rječnik je ograničen, siromašan s tendencijom da se koriste termini koji obilježavaju višestruke namjene umjesto pojedinačnih, npr. dijete koristi riječ kašika i za nož i za viljušku (Rice i Bode, 1993.; Leonard, 2009). Iz ovog razloga smo pokušali ispitati kakvo je razumijevanje govora djece prvih razreda osnovne škole, kako bismo utvrdili postoji li zaostajanje i na koji način možemo uticati na poboljšanje u razvoju govora i razumijevanja govora.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja

Činjenica je da djeca jezik usvajaju automatski i to „kombinovanim efektima naslijeđem datih lingvističkih sposobnosti i izloženosti lingvističkoj okolini“ (Sternberg 2005). Međutim, najčešće se smatra da je učenje jezika i govora imitacija. Dijete uči verbalno komunicirati prvenstveno zbog interakcije sa okolinom i kako bi ispunilo svoje potrebe i želje. Ukoliko se dogodi da se s djetetom komunicira tako što dijete neverbalno pokazuje svoje potrebe (plač, ljutnja, negodovanje i sl.), i ako se djetetu prepusti da provodi vrijeme na način koji nije adekvatan njegovoj razvojnoj dobi i njegovim potrebama vrlo je izvjesno da će doći do zastoja u razvoju verbalnog izražavanja. Vrlo često djeca do polaska u školu nedovoljno ovladavaju maternjim jezikom i sve su češće pojave govorno-jezičkih poremećaja, usporenog govorno-jezičkog razvoja ili nerazvijenog govora četvorogodišnjaka i petogodišnjaka. Iz navedenih razloga smo željeli ispitati kakvo je razumijevanje govora i jezika djece u prvom razredu osnovne škole.

Predmet istraživanja je procjena razvijenosti razumijevanja govora i jezika djece u prvom razredu osnovne škole

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je bio da se procijeni razumijevanje govora i jezika djece u prvom razredu osnovne škole kroz ispitivanje konkretnih imenica, glagola u sadašnjem

vremenu, opisnih pridjeva, prisvojnih zamjenica, prijedloga, priloga, prošlog vremena (treće lice jednine), buduće vrijeme (prvo lice množine), apstraktne imenice i složene naredbe.

Zadaci istraživanja

U skladu s postavljenim predmetom i ciljem istraživanja postavljeni su sljedeći zadaci istraživanja:

1. Ispitati i analizirati koliki procenat učenika prvog razreda pokazuje odstupanja u razumijevanje govora i jezika.
2. Istražiti i analizirati kod koje vrste riječi su učenici pokazali najviše odstupanja.
3. Ispitati i analizirati postoji li statistički značajna razlika u razumijevanju govora i jezika učenika u prvom razredu osnovne škole u odnosu na spol.

Hipoteze istraživanja

U skladu s postavljenim predmetom, ciljem i zadacima istraživanja postavljene su hipoteze istraživanja:

H1 Utvrđeni procenat odstupanja u razumijevanju govora i jezika učenika prvog razreda ne odstupa od rezultata sličnih istraživanja.

H2 Učenici pokazuju najveće odstupanje u razumijevanju budućeg vremena, priloga i prošlog vremena.

H3 Postoji statistički značajna razlika u razumijevanju govora i jezika učenika u prvom razredu osnovne škole u odnosu na spol.

Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika činilo je 168 učenika prvog razreda iz dvije osnovne škole općine Novi Grad iz Sarajeva, OŠ Fatima Gunić (dječaka 39 i djevojčica 48) i OŠ Osman Nuri Hadžić (dječaka 45 i djevojčica 36).

Metode istraživanja

U toku istraživanja korištena je metoda teorijske analize u prikupljanju izvora korištenih za definisanje osnovnih pojmova te za proučavanje pisanih izvora teorijskog značaja koji se odnose na istraživanje tematike. Za obradu podataka korištena je deskriptivna metoda, kako bi se objasnili i interpretirali dobiveni podaci iz provedene ankete i statistička obrada podataka, a dobijene vrijednosti su predstavljene tabelarno i grafički i pojašnjene.

Instrument istraživanja

Za potrebe istraživanja korišten je test Vladisavljević – ispitivanje razumijevanja i shvatanja govora (1981). Test se provodi kroz ispitivanje konkretnih imenica, glagola

u sadašnjem vremenu, opisnih pridjeva, prisvojnih zamjenica, prijedloga, priloga, prošlog vremena (treće lice jednine), buduće vrijeme (prvo lice množine), apstraktne imenice i složene naredbe. Ukoliko dijete sve tačno odgovori, moglo bi ostvariti najviše 30 bodova (10 grupa riječi po 3 boda). Rezultat do 20 bodova podrazumijeva da dijete ima većih odstupanja u razumijevanju i shvatanju govora i jezika, rezultat 21 – 25 bodova podrazumijeva da dijete ima umjerenih odstupanja, dok rezultat 26 – 30 podrazumijeva da dijete nema odstupanja u razumijevanju i shvatanju govora i jezika.

REZULTATI I DISKUSIJA

Odstupanje u razumijevanju govora i jezika učenika prvog razreda

Prilikom procjene razumijevanje i shvatanja govora i jezika učenika u prvom razredu osnovne škole prema mjernom instrumentu ukoliko bi dijete sve tačno odgovorilo moglo bi ostvariti najviše 30 bodova (10 grupa riječi po 3 boda). Rezultat do 20 bodova podrazumijeva da dijete ima većih odstupanja u razumijevanju i shvatanju govora i jezika, rezultat 21 – 25 bodova podrazumijeva da dijete ima umjerenih odstupanja, dok rezultat 26 – 30 podrazumijeva da dijete nema odstupanja u razumijevanju i shvatanju govora i jezika.

Tabela 1. Frekvencije i procenti razumijevanja i shvatanja govora i jezika

Skor	Frekvencije	Procenti	Kumulativni procenti
00 – 20	31	18,5	18,5
21 – 25	72	42,9	61,4
26 – 30	65	38,6	100,0
Ukupno	168	100,0	

18,5% ili 31 učenik je ostvario skor do 20 bodova na mjernom instrumentu od 0 do 20 riječi; 42,9% ili 72 učenika su ostvarila skor od 21 do 25 riječi što znači da su kod njih primjetna umjereni odstupanja u razumijevanju i shvatanju govora i jezika, dok 38,6% ili 65 učenika je ostvarilo skor od 26 do 30 riječi što, prema uputama za test, podrazumijeva da učenik nema odstupanja u razumijevanju i shvatanju govora i jezika kroz ispitivanje konkretnih imenica, glagola u sadašnjem vremenu, opisnih pridjeva, prisvojnih zamjenica, prijedloga, priloga, prošlog vremena (treće lice jednine), budućeg vremena (prvo lice množine), apstraktnih imenica i složenih naredbi. Prema istraživanju Kantić i sar. (2015), procenat govorno – jezičkih poremećaja kod učenika drugog i trećeg razreda iznosio je 26,02% od toga 21,82% su poremećaji artikulacije, mucanje 1,2%, usporen govorno-jezički razvoj 1,8%, a disleksija i disgrafija 1,2%. Provedena istraživanja nam pokazuju da se odstupanja u razvoju govora i jezika učenika prvih razreda kreću u rasponu od 15% - 20%, što nam pokazuju i rezultati ovog istra-

živanja a koji iznose 18,5%. To znači da utvrđeni procenat odstupanja u razumijevanju govora i jezika učenika prvog razreda ne odstupa od rezultata sličnih istraživanja, pa možemo zaključiti da se prva hipoteza prihvata.

Odstupanja u usvojenosti vrste riječi

Ispitanici su ukupno razumjeli 4039 riječi ili 80,15%, uz aritmetičku sredinu $24,04 \pm 4.89$. Od toga najveći broj konkretnih imenica (96,8%), zatim glagola (95,4%), opisnih pridjeva (84,1%), zatim složenih naredbi (83,7%), apstraktnih imenica (82,3%), te prijedloga (78,2%), prisvojnih zamjenica (74,8%), prošlog vremena (74,6%) priloga (66,5%) i budućeg vremena (64,9%).

Tabela 2. Frekvencije i procenti odgovora učenika na testu razumijevanja i shvatanja govora

Vrsta riječi	Frekvencije	Procenti
konkretne imenice	488	96,8
glagoli	481	95,4
opisni pridjevi	424	84,1
složene naredbe	422	83,7
apstraktne imenice	415	82,3
prijedlozi	394	78,2
prisvojne zamjenice	377	74,8
prošlo vrijeme	376	74,6
prilozi	335	66,5
buduće vrijeme	327	64,9
Ukupno	4039	80,15

Dobijeni rezultati nam pokazuju da je razumijevanje i shvatanje govora učenika prvih razreda na očekivanom nivou. Kao što smo i pretpostavili najznačajnija odstupanja su pokazali u području budućeg vremena (64,9%), priloga (66,5%) i prošlog vremena (74,6%). Prema tome, druga hipoteza kojom smo pretpostavili da učenici pokazuju najveće odstupanje u razumijevanju budućeg vremena, priloga i prošlog vremena se u potpunosti prihvata.

Razumijevanje govora i jezika učenika u prvom razredu osnovne škole u odnosu na spol

U nastavku smo željeli utvrditi postojanje statistički značajne razlike u odgovorima učenika u odnosu na spol. U tabeli 3. dati su deskriptivni podaci procjene razumijevanja i shvatanja govora i jezika: broj ispitanika u grupi (N), srednje vrijednosti, standardno odstupanje, standardna greška, donja i gornja granica prihvatljivosti intervala aritmetičke sredine.

Tabela 3. Deskriptivna statistika procjene razumijevanja i shvatanja govora i jezika

	N	AS	Stand. devij.	Stand. greška	95% Interval povjerenja AS	
					Donji	Gornji
Dječaci	84	22,42	5,021	0,548	31,33	33,51
Djevojčice	84	25,67	4,186	0,457	34,76	36,58
Ukupno	168	24,04	4,888	0,377	33,30	34,79

U daljem postupku smo jednofaktorskom analizom varijanse ispitali da li postoji statistički značajna razlika u odgovorima dječaka i djevojčica u odnosu na spol.

Tabela 4. Jednofaktorska analiza varijanse odgovora ispitanika u odnosu na spol

	Zbir kvadrata odstupanja	Stepen slobode	Kvadrat aritm. sredina	F	Značajnost
Dječaci	443,625	1	443,625	20,761	0,000
Djevojčice	3547,083	166	21,368		
Ukupno	3990,708	167			

U tabeli 4. predstavljena je jednofaktorska analiza varijanse prikazujući zbrove kvadrata odstupanja rezultata od njihove srednje vrijednosti, broj stepena slobode, aritmetičku sredinu kvadrata odstupanja, F odnos i veličinu značajnosti. Na osnovu dobijenih rezultata uočljiva je statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica na nivou $p < 0,05$. Vrijednost dobijena analizom varijanse iznosi $F=20,761$ na nivou značajnosti 0,000. Uvidom u deskriptivne pokazatelje možemo zaključiti da su djevojčice pokazale mnogo bolji rezultat u razumijevanju i shvatanju govora i jezika, aritmetička sredina djevojčica iznosi $25,67 \pm 4,19$ dok dječaka iznosi $22,42 \pm 5,02$.

Dobijeni rezultati govore u prilog činjenici da su govorno-jezički poremećaji češći kod dječaka u odnosu na djevojčice. Prema istraživanju Ječmenica i sar. (2018), između dječaka i djevojčica predškolskog uzrasta utvrđene su statistički značajne razlike u korist djevojčica na zadacima neposrednog ($U=202.0$; $z=-2.42$; $p=0.015$) i odloženog pamćenja ($U=196.0$; $z=-2.13$; $p=0.033$) slogova i riječi. Prema tome, treća hipoteza koja glasi da postoji statistički značajna razlika u razumijevanju govora i jezika učenika u prvom razredu osnovne škole u odnosu na spol se prihvata.

ZAKLJUČAK

Osnovni zadatak i namjera ovog istraživanja je bila ispitati učenike prvih razreda u svim osnovnim školama na području općine Novi Grad u Sarajevu. U startu je došlo do odbijanja saradnje i negativizma, od menadžmenta škole koji nisu odobrili istraživanje u školi, unatoč odobrenju nadležnog ministarstva sa potpisom aktuelne ministricе obrazovanja, odbijanja potpisivanja saglasnosti od roditelja sa izgovorom da njihovom djetetu ne treba logoped i to najčešće roditelji čija su djeca imala neki govorno-jezički deficit do vremenskog ograničenja ispitivača, najčešće zbog kratkog boravka prvačića u školi. U konačnici, rezultati istraživanja su prikaz stanja razumijevanja govora i jezika učenika prvih razreda iz dvije osnovne škole. Od ukupnog broja prvačića u ove dvije škole, istraživanje je provedeno na njih 80%, za ostalih 20% nije dobijena saglasnost roditelja.

Rezultati istraživanja su slični rezultatima ranijih istraživanja i nisu pokazali značajnija odstupanja i govorno-jezičke deficite u odnosu na prošlost. Interesantna je činjenica da su i dječaci i djevojčice pokazali lošije rezultate na vrsti riječi – prilozi, prošlo i buduće vrijeme što znači da imaju lošu vremensku orijentaciju i da na ovom području razumijevanja govora treba raditi s djecom. Međutim, komunikacija s učenicima je pokazala da se vremenske odrednice (prošlost, budućnost), kao i prilozi i prijedlozi pravilno koriste u komunikaciji na engleskom jeziku. Ovo nam ukazuje na činjenicu da je korištenjem tehnologije (pametni telefoni, tableti i sl.), došlo do toga da djeca usvajaju engleski jezik kao prvi jezik. Važno je educirati roditelje o važnosti reduciranja ovog problema kako bi se izbjegle komplikacije u usvajanju školskog znanja i postizanja školskog uspjeha djeteta.

Drugo važno pitanje koje nam je nametnulo ovo istraživanje je informisanost roditelja. Ako su roditelji u glavnom gradu, pokazali odbojnost i negativizam prema struci defektologa, onda se postavlja pitanje kako bi se istraživanje provelo u nekoj ruralnoj sredini. Poražavajuća je činjenica da u vrijeme najveće ekspanzije inkluzije u obrazovanju roditelji nisu dovoljno informisani o važnosti i značaju iste. Najbolji način za informisanje i edukaciju roditelja je organizovanje stručnih predavanja i edukacija o važnosti opservacije djetetovih sposobnosti. Uočavanjem određenih poteškoća u mlađem uzrastu djeteta ranije će se djelovati i pomoći da dijete savlada problem i kroz proces školovanja prolazi bez ograničenja.

LITERATURA

1. Blaži, D., Vancaš, M., Kovačević, M. (2001). Glagolska i imenska morfologija u ranom usvajanju hrvatskoga jezika. U: Zbornik II. slavističkoga kongresa, ur. Dubravka Sesar, Ivana Vidović Bolt, 341-348. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: Filozofski fakultet.
2. Fenson L, Dale PS, Reznick J, Bates E, Thal D, Pethick S. (1994). Variability in early communicative development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*; 59: 1-173.
3. Gregl, A. (2015) Poremećaji ponašanja kod djece s govorno-jezičnim poteškoćama u predškolskoj dobi i emocionalna kompetencija njihovih majki. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
4. Hoff, E. (2008). *Language Development. International Edition by Erika Hoff* (2008-03-13) Paperback – 1738.
5. Kenn, A., Masterson, J. (2004). *Jezik i govor – od rođenja do 6.godine života. Osvtarenje d.o.o. Lekenik.*
6. Leonard, L., B. (1998). *Children with specific language impairment. Cambridge, MA: MIT Press, Vol.23: 2, Pp. 339.*
7. Leonard, LB., (2009). "Is expressive language disorder an accurate diagnostic category?" *Am J Speech Leng Pathol*; 18(2):115-123.
8. Ljubešić, M., Cepanec, M. (2012). Rana komunikacija: U čemu je tajna? *Logopedija*, 3, 1, 35-45.
9. Mujkanović, E., Mujkanović, E. (2018). *Djeca s teškoćama u razvoju u inkluzivnom okruženju. Mostar: Sveučilišta Hercegovina.*
10. Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi / Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.*
11. Sternberg, RJ. (2005). *The Theory of Successful Intelligence. Interamerican Journal of Psychology*; 39 (2): 189-202.
12. Vladislavljević, S. (1981.) *Poremećaji izgovora. Beograd: Privredni pregled.*

Internetski izvori:

1. <http://www.roda.hr/portal/roditeljstvo/izazovi> (23.03.2020.)
2. Kantić, A., Banović, S., Smajlović, S., Radić, B. (2015). Učestalost i vrste govorno-jezičkih poremećaja kod djece niže osnovnoškolske dobi. www.researchgate.net (30.03.2020.)
3. Ječmenica, N., Golubović, S., Kobac, D. (2018). Verbalno pamćenje dečaka i devojčica predškolskog uzrasta. Zbornik sažetaka: Druga konferencija sa međunarodnim učešćem „Multidisciplinarni pristupi u edukaciji i rehabilitaciji“. Rad nastao iz projekta IO 178027 (2011-2019) čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.